

PRINCIPIILE APLICĂRII SANCTIUNILOR JURIDICE

Ina BOSTAN, doctorandă, ULIM¹

Recenzent: Ion POSTU, doctor în drept, conferențiar universitar

The relations governed by rules of law are not torn from one another, but they are linked by the mutual and multilateral interdependence within a complex system. Therefore, the sanctions intended to protect those relationships, should be examined also within a particular unity and internal interdependence, in the system. As any system, the system of sanctions must be built on some basic principles. In this regard, the research of the sanctions would not be complete if we didn't research the principles for the application of the sanctions, as the special nature of their application is discovered only through them.

Key-words: legal sanction, principle of law, positive law, legal liability, democracy, humanism, legality.

Relațiile reglementate de normele de drept nu sunt rupte una de alta, ci se află în legătură reciprocă și interdependență multilaterală în cadrul unui sistem complex. De aceea, și sancțiunile destinate protecției acestor raporturi, trebuie examinate de asemenea într-o anumită unitate și interdependență internă, adică în sistem. Ca și oricare sistem, sistemul sancțiunilor trebuie să fie construit pe anumite principii de bază. În acest sens, cercetarea sancțiunilor, nu ar fi deplină, dacă nu am cerceta principiile de aplicare a sancțiunilor, doar anume prin ele se descoperă caracterul deosebit al aplicării lor.

Cuvinte-cheie: sancțiune juridică, principiu de drept, drept pozitiv, răspundere juridică, democrație, umanism, legalitate.

Subliniind importanța principiilor pentru sistemul dreptului, în doctrină s-a constatat că dacă dreptul apare ca un total de norme sociale obligatorii, unitatea acestei totalități este datorată consecvenței tuturor normelor față de un număr minim de principii fundamentale. Așadar, principiile dreptului constituie esența lui și reprezintă fundamentul oricărui sistem de drept. În măsura în care sunt cunoscute, recunoscute de către autoritatea de drept, ele dau validitate și stabilitate sistemului de drept.

Scopul prezentei investigații constă în elaborarea unui studiu profund și integrat, asupra tuturor problemelor, ce țin de principiile aplicării sancțiunilor juridice, ceea ce va permite ridicarea nivelului de cunoștințe în domeniul dat, va contribui

¹ Bostan Ina este lector superior, magistrul în drept la Universitatea Tehnică din Moldova.

la aplicarea corectă a legislației în vigoare, la soluționarea efectivă a litigiilor din materia respectivă.

Prin prezenta cercetare, au fost subliniate o parte din problemele pe care această instituție le-a ridicat în fața teoreticienilor și practicienilor dreptului, adevărate surse de interpretări, dispute doctrinare și soluții jurisprudențiale neuniforme. Lucrarea conține nu numai o sinteză a celor mai multe dintre opiniile și argumentele literaturii de specialitate, ci și exprimarea propriilor puncte de vedere și argumente în cele mai multe dintre aspectele analizate.

Principiile de aplicare a sancțiunilor oferă o caracteristică generalizată și, în așa fel, contribuie la cunoașterea esenței și conținutului reglementării juridice a unor sau altor domenii din viața socială și activitatea de stat, ușurează cunoașterea sancțiunilor juridice. Mai mult decât atât, în majoritatea lucrărilor consacrate principiilor de aplicare a sancțiunilor este cercetată, în principal, aplicarea sancțiunilor-pedepse (în domeniul penalului sau contravenționalului) ori a sancțiunilor de drept civil.

Trebuie de menționat și un asemenea neajuns al abordării, caracteristice multor autori, la soluționarea chestiunii cu privire la sistemul principiilor de aplicare a sancțiunilor, cum este lipsa privirii acestor principii ca o anumită unitate internă, ca urmare, principiile de specificare a pedepselor se prezintă ca o adunare mecanică de idei diferite, ci nu ca un complex unic.

În așa fel, se prezintă posibil de a face concluzia că sistemul principiilor de aplicare a sancțiunilor este cercetat insuficient. Acest fapt este confirmat și prin lipsa cercetărilor fundamentale, și prin caracterul diferit al clasificărilor principiilor care au fost propuse în compartimentele monografiilor de ramură și în literatura didactică consacrate lor.

În doctrină nu există o opinie comună referitor la principiile aplicării sancțiunilor juridice. Însă, prin analogie, putem conchide că *principiile generale ale aplicării sancțiunilor juridice sunt idei călăuzitoare care își găsesc expresia în toate normele de drept ce reglementează diferitele forme sub care se poate prezenta această instituție juridică*. Ele reflectă într-un mod specific cerințele principiilor generale ale dreptului, principii în care se exprimă ideile directoare ale întregului sistem juridic, iar principiile generale ale aplicării sancțiunilor juridice alcătuiesc o categorie distinctă de cea a principiilor generale ale dreptului, întrucât nu toate normele ce alcătuiesc dreptul pozitiv au incidență în domeniul răspunderii juridice, ci numai acelea care reglementează cazurile, condițiile și modalitățile în care intervine una din formele răspunderii juridice.²

Pînă a trece la tratarea subiectului, ne-am propus de a introduce cîteva idei referitoare la principiile de aplicare a sancțiunilor, preluate de la Cesare Beccaria. Autorul și-a expus ideile privind problemele dreptului penal, condamnînd cu fermitate, pedepsele și cruzimile actelor de procedură. Mai mult decât atât, unele din principiile tratate de marele gînditor au ajuns și pînă astăzi în codurile penale, contravenționale etc. Printre aceste principii putem enumera:

2 Dumitru Baltag, Teoria răspunderii și responsabilității juridice, Chișinău 2007, p. 181.

- principiul egalității de tratament penal e o aplicare a principiului egalității oamenilor în fața legii, ce vizează persoanele condamnate, cărora statul trebuie să reglementeze, prin norme, realizarea principiului, ceea ce reprezintă un drept al lor. Aceste norme trebuie să vizeze reglementarea conduitei unei categorii de persoane și să aibă, ca finalitate, creșterea eficienței activității umane educative;
- principiul prevederii pedepselor în dreptul pozitiv (în lege), constituie garanția legală că persoana ce a comis o acțiune sau inacțiune ilicită, prin sancționarea sa, va suporta numai consecințele prevăzute de lege. Principiul trebuie să stabilească cu exactitate forma și întinderea pedepsei penale, funcția și poziția ei în sistemul formelor represive. Acest principiu derivă din necesitatea ca, prin lege, să fie prevăzute și apărate drepturile individuale, condițiile restrîngerii lor, susține Beccaria. Tragerea la răspundere pentru abaterile de la lege sau nerespectarea obligațiilor prevăzute în lege, operează ulterior, în prealabil, e necesară cunoașterea drepturilor, pe care persoana în cauză le are. Conform doctrinei clasice, utilitatea socială este baza pe care e fundamentată pedeapsa. Scopul pedepsei „*nu este de a chinui și a lovi o ființă sensibilă, nici de a desființa o infracțiune, care a fost săvârșită*“, ci e „*acela de a-l împiedica pe infractor să aducă concetățenilor săi noi prejudicii și de a-i abate pe alții de la săvârșirea unor fapte asemănătoare*“;³
- pedeapsa nu trebuie să fie retributivă, intimidatoare sau vindicativă, e un alt principiu ce permite rezolvarea conflictelor. Excluderea pedepsei retributive înseamnă că aceasta nu trebuie privită ca „*prețul*“, pe care trebuie să-l plătească persoana pentru fapta prejudiciabilă. Norma juridică trebuie să prevadă pedeapsa, care trebuie să reflecte un echilibru între gravitatea faptei prejudiciabile și urmările ei. Pentru realizarea dreptății, echilibrul trebuie, să existe între aceste elemente și consecințele suportate de persoana condamnată, care nu trebuie să sufere o nedreptate, nici victima și societatea să nu fie nemulțumite de pedeapsa aplicată făptașului. Prin excluderea caracterului vindicativ al pedepsei, se urmărește ca victima și statul să nu urmărească răzbunarea, ce ar genera altă răzbunare, prin încălcarea dreptului, ci realizarea dreptății;
- excluderea pedepselor corporale, suplicului, abolirea sau limitarea aplicării pedepsei cu moartea, în cazul faptelor foarte grave, constituie principiul severității penale, care reprezintă esența sancționării și pedepsirii. Acest principiu constituie fundamentul reeducării sociale, orice pedeapsă privativă de libertate, trebuie să asigure un maxim de eficiență educativă, reformarea comportamentului individului condamnat, trebuie să fie în interesul societății;
- principiul unicității pedepsei cere ca orice delict să fie sancționat cu o singură pedeapsă, chiar dacă există o legătură directă între acțiunile sau inacțiunile, considerate delictive.

3 Becare Cesare, Despre infracțiuni și pedepse, București, Editura Științifică 1965, p. 40.

- principiul administrării probelor cere, ca judecata să aibă la bază probatoriul administrat, să fie publică, pentru a se preveni abuzurile. Jurământul delincventului nu are relevanță, este contradictoriu cu aprecierea subiectivă a propriului comportament.

Nu am putut să trecem cu vederea ideile lui Beccaria, pentru că ele au reprezentat baza demarării cercetărilor ce prezentau interes pentru știința penală. Spre exemplu, la un deceniu de la publicarea operei sale, unele state au renunțat la pedeapsa cu moartea, la tortură, au început să reformeze sistemul de executare a pedepselor.

Cercetarea doctrinei ne-a dat posibilitatea să ajungem la o sistematizare a principiilor de aplicare a sancțiunilor juridice. Respectiv, în opinia noastră, se prezintă posibil de a propune următoarea clasificare a principiilor de aplicare a sancțiunilor în: generale sau universale, de bază și suplimentare.

Principiile **generale de aplicare a sancțiunilor** determină aspectele cele mai importante, consfințite în Constituția Republicii Moldova, de aplicare a sancțiunilor juridice față de întreaga totalitate a raporturilor sociale. Principiile de **bază de aplicare a sancțiunilor**, reies din normele legislației în vigoare și caracterizează cele mai importante aspecte de aplicare a sancțiunilor în majoritatea ramurilor dreptului. Principiile **suplimentare de aplicare a sancțiunilor** reies din normele legislației în vigoare și caracterizează particularitățile de aplicare a sancțiunilor în unele ramuri ale dreptului.

Astfel, la principiile generale se referă: legalitatea; umanismul; democrația; proporționalitatea sau corespunderea sancțiunii aprecierii finale a faptei comise.

Respectiv, din rîndul principiilor de bază de aplicare a sancțiunilor fac parte: inevitabilitatea sancțiunii; individualizarea sau personificarea; principiul interdicției dublei sancționări etc.

Din rîndul principiilor suplimentare de aplicare a sancțiunilor fac parte: vinovăția; reglementarea procesuală a aplicării sancțiunii.⁴

În continuare vom încerca să caracterizăm în parte aceste principii. Astfel, dacă este să ne referim la **principiul legalității**, putem menționa că unele cerințe ale principiului legalității au fost identificate încă în Codul lui Hammurabi (secolul al XVIII-lea î.e.n.), în sensul că trebuie să existe legi clare care să definească faptele ce se pedepsesc și sancțiunile. Principiul legalității a fost cunoscut și de jurisconșulți, în sensul că nimeni nu trebuie pedepsit fără ca mai înainte să existe o lege care să descrie faptele ilicite.

Primul act legislativ în care găsim formulat principiul legalității contra abuzurilor statului feudal a fost Magna Charta Libertatum, adoptată de regele Ioan fără de țară, în Anglia, în anul 1215. Prima analiză filosofică și științifică a principiului legalității o găsim la juristul german Anselm Feuerbach, reprezentant ilustru al iluminismului german (1775—1833). În lucrarea sa *Lehrbuch des Peintlichen Recht*, este caracterizat pentru prima dată principiul legalității, prin formulele latine cunoscute:

4 Баранов В.М. Теория юридической ответственности. Нижний Новгород, 1998, с. 37-40.

nullum crimen sine poena legali; nulla poena sine lege. Este meritul lui Feuerbach de a fi precizat că norma de incriminare are o funcție de prevenție generală, prin constrângerea psihologică pe care o exercită asupra destinatarilor legii penale, pe care îi determină să respecte legea și să nu savârșească fapte antisociale. El subliniază că, pentru ca legea să poată realiza această constrângere, destinatarii legii trebuie să cunoască dinainte care sunt faptele interzise și consecințele lor. În prezent, principiul legalității este consacrat în toate constituțiile statelor și în toate legislațiile penale. El este consacrat și în Declarația Universală a drepturilor omului (10 decembrie 1948)⁵, în Pactul internațional cu privire la drepturile politice și civile (15 decembrie 1966)⁶ și în Convenția Europeană a drepturilor omului (5 decembrie 1950)⁷.

În termenii primului alineat al art. 7 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, la momentul la care a fost comisă, nu constituia infracțiune conform dreptului național sau internațional. Este modalitatea de consacrare convențională a principiului legalității incriminării și pedepsei, unul dintre pilonii dreptului internațional.

În jurisprudența Curții, principiul legalității obligă autoritățile legislative ale statului să legifereze prin texte precise, lipsite de echivoc. Infracțiunea trebuie să fie clar precizată, altfel spus, pornind de la definirea acțiunilor sau omisiunilor care angajează răspunderea penală, trebuie să fie posibilă definirea acțiunilor sau inacțiunilor care angajează răspunderea penală, chiar dacă această definiție este dată de instanțele care interpretează dispoziția în cauză.

Asa cum a fost conceput și interpretat de către organele Convenției, principiul legalității incriminării și pedepselor apare ca un principiu cardinal al dreptului penal, unul dintre fundamentele statului democratic. În definitiv, acest principiu este o aplicare particulară a principiului fondator al oricărui stat de drept, acela de a avertiza înainte de a lovi.⁸ Principiul legalității este o protecție împotriva arbitrarului, ceea ce explică forța sa de consacrare și, corelativ, slăbiciunea unor eventuale limitări.

Elementul de bază al oricărei analize pe care judecătorul național și, în subsidiar, cel european trebuie să o facă în acest context este acela de a observa dacă, la momentul la care o persoană acuzată că a comis fapta, există deja o dispoziție legală care pedepsea fapta respectivă și dacă pedeapsa aplicată nu a depășit limitele stabilite prin această dispoziție.

5 Declarația Universală a drepturilor omului. Adoptată la 10 decembrie 1948 la New York, Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului RM nr.217-XII din 28.07.90; Publicată în ediția oficială Tratatate internaționale, 1998, volumul 1, p.11.

6 Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966. Ratificat prin Hot. Parl. nr.217-XII din 28.07.90. Publicat în ediția oficială Tratatate internaționale, 1998, volumul 1, p.30.

7 Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale Nr. 1950 din 04.11.1950, Publicat: 30.12.1998 în Tratatate Internationale Nr. 1, art Nr : 342. Intrării în vigoare: 01.02.1998.

8 J.F. Renucci. Tratat de drept European al drepturilor omului, Bucuresti: Ed. Hamangiu, 2009. p. 305.

La rîndul său, principiul legalității ca principiu de drept general de aplicare a sancțiunilor constă în necesitatea aplicării depline și stricte a sancțiunilor normelor juridice către toți subiecții dreptului.

Cu toate acestea, nu se admite și aplicarea legii penale conform analogiei, care a fost utilizată în Uniunea Sovietică și desigur și în Republica Moldova, pînă în anul 1958, adică oricare faptă care nu era direct prevăzută în legea penală, dar era recunoscută social-periculoasă, putea avea ca urmare răspunderea penală conform articolului din legea penală prevăzut pentru o faptă similară. Aplicarea analogiei a provocat multe abuzuri și samovolnicie.

Din modul în care au fost redactate dispoziții legale, referitoare la principiul legalității, rezultă că nici o faptă nu poate fi considerată ca infracțiune dacă nu există o lege care să prevadă acest lucru (*nullum crimen sine lege*) și nici o sancțiune penală nu poate fi aplicată dacă ea nu era prevăzută de lege pentru fapta comisă (*nulla poena sine lege*). Legalitatea incriminării și pedepsei apare astfel ca una dintre cele mai importante limitări penale, reprezentînd principala garanție a securității juridice a cetățeanului în fața dreptului penal.⁹ În doctrina de specialitate s-a arătat de altfel că imperativul de securitate juridică pe care principiul legalității este chemat să îl garanteze nu poate fi realizat prin simpla existență a unei norme care incriminează anumite fapte. Norma de incriminare trebuie să îndeplinească de asemenea și această condiție suplimentară, aceea de a fi redactată cu suficientă claritate, astfel încît orice persoană să își poată da seama dacă o acțiune sau o inacțiune intră sub imperiul său.¹⁰ Remarcăm însă că, în lipsa unei sancțiuni juridice clare, dar mai ales în lipsa unei reglementări constituționale precise, imperativul clarității normei de incriminare penală rămîne, așa cum am arătat, fără nici o consecință practică efectivă.

În condițiile regimului juridic de democrație nici un fel de calități personale, sociale, rasiale, psihologice, morale sau de alt gen, trecutul persoanei, legăturile ei de rudenie sau alte legături, obiectivele de voință care nu au fost exprimate în comportament antisocial — nimic nu poate fi temei pentru aplicarea sancțiunii juridice, cu excepția normelor legislației în vigoare.

În literatura de specialitate se prevede că cerințele de bază ale legalității, care se exprimă în condițiile regimurilor politice democratice sunt:

- universalitatea dreptului, adică necesitatea legislației dezvoltate perfect, în care toate raporturile sociale sunt reglementate de lege, ci nu prin abuzul, nu la discreția, nu la dorința cuiva, totodată în legislație nu trebuie să existe lacune esențiale sau imperfecțiuni care ar oferi posibilitate pentru acțiuni arbitrare;
- superioritatea Constituției și legilor constituționale;
- egalitatea tuturor în fața legii, înaintarea cerințelor egale față de toți participanții raporturilor sociale, lipsa privilegiilor pentru cineva;

9 F. Streteanu. Tratat de drept penal. Partea generală. Vol. 1. Bucuresti: Editura C.H. Beck, 2008. p. 36.

10 F. Streteanu, op. cit., p. 39.

- existența mecanismelor sociale și juridice care asigură realizarea drepturilor (respectarea strictă și executarea obligațiilor; posibilitățile de folosire liberă a drepturilor subiective);
- aplicarea garantată calitativă a dreptului, lupta activă și hotărâtă cu infracțiunile, inevitabilitatea răspunderii juridice pentru toți cei care au încălcat legea; stabilitatea, statornicia ordinii de drept, lucrul eficient al întregului mecanism de reglementare juridică.

Anume aceste cerințe formează legalitatea, în cumul ele sunt chemate să excludă din viața socială abuzul, samovolnicia, lipsa de control și, în final, în conformitate cu idealurile legalității, să conducă la faptul ca tot ce este pus la baza normelor juridice să se transforme în comportamentul real al participanților raporturilor sociale.

De asemenea, legalitatea nu poate fi considerată un principiu care există ca ceva de sine stătător în raport cu umanismul. Din punct de vedere istoric, ideea legalității îndreptată, în special, spre protecția drepturilor persoanei împotriva abuzului din partea societății a apărut în cadrul doctrinei umaniste, parte componentă a căreia ea rămîne pînă în timpul de față.

Principiul umanismului, ca unul din principiile generale de aplicare a sancțiunilor, oferă o caracteristică reală a conținutului raporturilor dintre societate și persoană. Umanismul ca concept complex, multilateral, care include cîteva noțiuni relativ independente nu atît de universale, caracterizează întreg conținutul principiilor de aplicare a sancțiunilor.

Elementele umanismului sunt caracteristice tuturor țărilor civilizate. Ele descoperă una din caracteristicile importante valoroase ale dreptului. Dreptul consolidează și garantează real drepturile și libertățile firești și indispensabile ale fiecărui om: dreptul la viață, sănătate, libertate și securitate personală, dreptul la apărarea demnității și reputației, protecția împotriva oricărei imixtiuni abuzive în viața personală și altele. În calitate de beneficiari ai umanismului răspunderii juridice apar astfel nu doar jertfele infracțiunii sau comunitatea umană ci și, nemijlocit infractorii înșiși, care, la rîndul lor, dispun de drepturi și libertăți recunoscute și protejate prin lege. Anume atitudinea umană față de individul culpabil de comiterea unei infracțiuni constituie un indicator general recunoscut în practica mondială ce denotă realizarea și respectarea principiului umanist în sfera răspunderii juridice.¹¹

Totodată, umanismul ca principiu al activității legislative și de aplicare a dreptului trebuie umplut cu conținutul inspirat, în primul rînd, din teoria generală a umanismului. Umanismul ca principiu de aplicare a sancțiunilor se exprimă și în faptul că:

- Libertatea individuală și siguranța persoanei sînt inviolabile. Percheziționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sînt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzute de lege;¹²

11 Dumitru Baltag, Ruslan Munteanu, Corelația principiului umanismului cu cel al echității și justiției în cadrul răspunderii juridice. În: Studii Juridice Universitare. Nr. 1-2, ULIM, 2013, p.89 -105.

12 Art. 25 din Constituția RM.

- Orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime;¹³
- Nimeni nu va fi supus la torturi, nici la pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante¹⁴ etc.

Totodată, la aplicarea sancțiunilor sunt folosite multiple idei ale umanismului. Din ele, în special, fac parte:

- a) reducerea continuă, pînă la anularea ca atare, a volumului de utilizare a celor mai dure sancțiuni din punct de vedere al esenței lor represive;
- b) reducerea treptată a conținutului represiv și majorarea conținutului educativ al sancțiunilor ce țin de influența corectării prin muncă asupra cetățenilor;
- c) asigurarea egalității tuturor cetățenilor în fața legii;
- d) reducerea obligatorie a pedepsei în cazul existenței temeiului real sub formă de apreciere pozitivă a activității sociale a persoanei vinovate înainte și după comiterea faptei ilicite etc.

Cu toate acestea, pentru ca principiul umanismului să se realizeze cu adevărat prin aplicarea sancțiunii juridice trebuie ca, în primul rînd, necesitatea acțiunilor umane să fie conștientizată de fiecare persoană. Și în al doilea rînd, gîndurile și acțiunile umane nu trebuie să se reducă la lozincile declarative și doleanțe, ci să se realizeze prin apărarea drepturilor și libertăților omului și cetățeanului în stat și în societate. Corectă și umană poate fi considerată doar acea sancțiune ce contribuie la corectarea și reeducarea infractorilor asigurînd totodată securitatea cetățenilor și a societății. În cazul în care pedeapsa aplicată corespunde pe deplin prejudiciului cauzat și nu tinde a-i cauza persoanei culpabile suferințe inutile, atunci ea poate fi apreciată ca fiind corectă și respectiv, umană.¹⁵

Principiul democratismului ca unul din principiile de drept general de aplicare a sancțiunilor și-a găsit manifestare în normele de drept ce reglementează modul de organizare și de activitate a organelor puterii de stat care determină statutul juridic al persoanei, caracterul raporturilor ei cu statul.

Principiul democratismului este declarat în Constituția Republicii Moldova: „Toți cetățenii Republicii Moldova sînt egali în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, apartenență politică, avere sau de origine socială.”¹⁶ De asemenea, acest principiu este consacrat în majoritatea actelor normative de ramură, ca de exemplu art.5 CP care stipulează: *„Persoanele care au săvîrșit infracțiuni sînt egale în fața legii și sînt supuse răspunderii penale fără deosebire de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau*

13 Art. 20 din Constituția RM.

14 Art. 24 din Constituția RM.

15 Dumitru Baltag, Ruslan Munteanu, Corelația principiului umanismului cu cel al echității și justiției în cadrul răspunderii juridice. În: Studii Juridice Universitare. Nr. 1-2, ULIM, 2013, p.89-105.

16 Art 16 din Constituția RM.

*orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație. Apărarea drepturilor și intereselor unei persoane nu poate fi realizată prin încălcarea drepturilor și intereselor altei persoane sau a unei colectivități.*¹⁷ Potrivit acestui principiu, persoanele care au săvârșit infracțiuni sînt egali în fața legii care nu prevede imunități sau privilegii pentru vreo categorie aparte de persoane. Ei sunt supuși răspunderii fără deosebire de rasă, sex, culoarea, origine națională sau socială, limbă, religie, opinie politică etc.

Cu toate acestea, drepturile și posibilitățile democratice, în primul rînd, drepturile și posibilitățile persoanei ca cel mai important element al democrației devin realitate a vieții sociale prin intermediul drepturilor juridice subiective și realizarea acestora.

Poporul își execută puterea sa în două forme ale democrației: directă (nemijlocită) și reprezentativă.

Democrația reprezentativă se realizează, mai întîi, prin intermediul instituțiilor reprezentative și alte organe electiv.

În esență, principiul democratismului poate fi exprimat prin formularea că toată reglementarea juridică, care se referă la răspundere și aplicarea sancțiunii, exprimă și reflectă voința și conștiința societății moldovenești și servește interesele întregii colectivități. În baza acestui principiu, societatea, prin reprezentanții ei, aleși în puterea legiuitoare, vor incrimina numai acele fapte pe care membrii societății, prin acești reprezentanți, le califică drept fapte ilicite și tot ei vor stabili prin lege acele sancțiuni și măsuri care exprimă voința și conștiința juridică a societății.

Principiul proporționalității (justeței sancțiunii) sau de corespundere a sancțiunii cu aprecierea finală a faptei comise, ca unul din principiile generale de aplicare a sancțiunii juridice, constă în corespunderea măsurii sancțiunii cu măsura de ilegalitate în comportamentul persoanei, altfel vorbind, proporționalitatea dintre faptă și aprecierea dată ei de către stat. După cum bine observăm, acest principiu are două dimensiuni. Pe de o parte, el funcționează ca o garanție pentru societate, în sensul de a constitui o protecție a cetățenilor față de comportamentele delictuale. Sancțiunea asigură această garanție, în sensul că anulează avantajele pe care infractorii le procură prin încălcarea ei. Se restabilește astfel echilibrul rupt prin fapta ilicită și stimulează pe bunul cetățean să persevereze în respectarea legii. Pentru a se produce acest efect, nu este necesar doar să existe orice sancțiune, ci trebuie ca aceasta să corespundă și să se adecveze așteptărilor grupului social. O sancțiune prost individualizată la nivel legal va fi contrazisă permanent de așteptările sociale, unul din indicatorii anomaliei fiind tocmai rebeliunea jurisprudenței împotriva codului. Pe de altă parte, sancțiunea, prin definirea condițiilor în care poate fi aplicată, asigură o protecție a individului împotriva tendințelor abuzive manifestate de mecanismul statal represiv.

Ideea de proporționalizare nu reprezintă decît supraviețuirea mascată, în plină dominație a principiului de apărare socială, a principiului retributiv. Ce este în esența

17 Codul penal al Republicii Moldova Nr.985-XV din 18.04.2002 Monitorul Oficial al R.Moldova nr.128-129/1012 din 13.09.2002.

sa retribuționismul decât stabilirea unei relații comparabile între delict și pedeapsă, după principiul *poena est aestimatio delicti*? Ceea ce reproșează retribuționistii utilitariștilor este că instrumentalizează persoana, în sensul că o folosesc în scopuri preventive, mergând pînă la pedepsirea inocentului, dacă necesitățile de apărare socială o cer. Omul ar deveni instrumentul de reeducare al celorlalți indivizi, adică un instrument folosit în scopuri de politică penală; el nu ar mai fi pedepsit pentru ceea ce merită, ci pentru a-i intimida pe ceilalți. De aceea, pedeapsa nu poate fi nelimitată în interesul apărării sociale, ci trebuie subordonată dreptului, întrucît scopul nu scuză orice mijloace. O pedeapsă justă, este deci o pedeapsă proporționată, al cărei quantum trebuie să fie stabilit în funcție de gravitatea delictului și de vinovăția autorului. Sub acest aspect, nu există un contrast ireductibil între apărarea socială și retribuție, deoarece pedeapsa văzută ca justă răsplată este cel mai bun mijloc de apărare al societății.¹⁸ A proceda altfel înseamnă a ajunge la rezultate greu conciliabile. Astfel, hoțul recidivist care a sustras bunuri de valoare redusă, va trebui condamnat blînd (amendă), dacă se are în vedere fapta comisă și rezultatul produs, dar va trebui sancționat sever, cu privire efectivă de libertate, dacă se are în vedere persistența sa infracțională și va trebui supus unei pedepse suspendate sub supraveghere dacă se constată că recidiva se datorează mediului social nociv în care a trăit.

Bineînțeles că, este imposibil de stabilit în toate cazurile sancțiuni proporționale conform tipului și quantumului (mărimii). De exemplu, niciodată nu pot fi în concordanță sancțiunile pentru neprezentarea la timp de către aeroporturi a containerelor expeditorului cu sancțiunile care le va achita expeditorul, în calitate de furnizor, pentru încălcarea termenului de livrare a producției în urma neprezentării mărfii.

Cu toate acestea, principiul menționat, într-o măsură sau alta, asigură corespunderea dintre drepturi și obligații, dintre muncă și remunerare, dintre fapta ilicită și sancțiune, meritele persoanei și recunoașterea lor în societate.

Căci, anume prin intermediul proporționalității, se atinge corespunderea optimală dintre comportamentul posibil și cel necesar și aprecierea rezultatelor lui.

Importanța acestei norme este evidentă, însă trebuie de urmărit permanent ca limitarea (restricționarea) sancțiunilor să se refere doar la cazurile cînd este într-adevăr condiționată de necesitate. De aceea, la determinarea mărimii sancțiunii trebuie de ținut cont de condițiile în care a apărut raportul de drept și a fost încălcată norma juridică, factorii care au influențat negativ asupra dezvoltării raporturilor juridice, condițiile subiective etc.

Încălcarea cerințelor menționate conduce la faptul, că făptuitorul acceptă sancțiunea aplicată ca fiind nedreaptă și, prin urmare, sancțiunea nu-și poate îndeplini totalmente funcția sa. Astfel, persoanele care consideră dreaptă sancțiunea sau încurajarea aplicată față de ei în majoritate o recunosc și ca eficientă.

18 George Antoniu. Contribuții la studiul esenței, scopului și funcțiilor pedepsei. În Revista de drept penal nr. 2/1998, Monitorul Oficial, București, p. 17.

Totodată respectarea acestui principiu presupune, în primul rând, temeuri egale de stabilire și aplicare a sancțiunilor. Și, în al doilea rând, tipul și mărimea egale a sancțiunilor pentru încălcarea obligațiilor similare.

La principiile generale de aplicare a sancțiunii se mai poate de adăugat și **principiul neretroactivității legii**. Articolul 23 din Constituția RM stipulează că, „Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul comiterii, nu constituiau un act delictuos. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât cea care era aplicabilă în momentul comiterii actului delictuos.“

Principiul neretroactivității legii este expres formulat și în Codul Civil, art. 6, în sensul căruia: „Legea civilă nu are caracter retroactiv. Ea nu modifică și nici nu suprimă condițiile de constituire a unei situații juridice constituite anterior, nici condițiile de stingere a unei situații juridice stinse anterior. De asemenea, legea nouă nu modifică și nu desființează efectele deja produse ale unei situații juridice stinse sau în curs de realizare.“¹⁹ Esența acestui principiu constă în faptul, că organele abilitate trebuie să țină cont de libertățile fundamentale ale omului, atât la etapa de elaborare a normelor, cât și la etapa executării lor.

Abaterile de la acest principiu pot fi acceptate numai în condițiile expres prevăzute de Constituție și de alte legi (cum ar fi de exemplu aplicarea legii penale mai favorabile). Referitor la această problemă, autorul N.S. Taganțev menționează că „Dreptul statului de a constrânge/pedepsi izvorăște din legea în vigoare la momentul comiterii actului ilicit, dar exercitarea acestui drept ține de viitor, și în consecință, poate fi realizat în timpul dominației noii legi...“²⁰ Autorul menționat are în vedere faptul că, efect retroactiv are doar acea lege, care îmbunătățește situația individului culpabil în trecut de comiterea unei fapte social — periculoase. Principiul neretroactivității legii interzice ca legea să producă efecte — drepturi și obligații — pentru faptele consumate înaintea intrării în vigoare a legii noi.

În continuare ne vom referi la *principiile de bază de aplicare a sancțiunilor*. Vom începe cercetarea acestor principii cu, **principiul inevitabilității** care constă în faptul că sancțiunea care se aplică, în privința făptuitorului, are influență de prevenire nu prin severitatea, ci prin inevitabilitatea survenirii.

Astfel, I. Samoshenko și M. Farukshin menționează că, „inevitabilitatea... nu constă în faptul că pentru fiecare încălcare numaidecât urmează aplicarea anume a sancțiunii juridice, excepție fac sancțiunile de restabilire a ordinii de drept, ci constă în faptul că nici o încălcare nu poate rămâne neobservată sau nedescoperită, că fiecare încălcare trebuie să fie făcută publică, să nimerească în vizorul statului și societății, să fie supusă condamnării...“²¹. Aici, putem formula o concluzie, că răspunderea juridică și aplicarea unei sancțiuni este o consecință inevitabilă a săvârșirii unei fapte ilicite.

19 <http://lex.justice.md/md/325085/> (vizitat la 08.12.2016)

20 Н.С. Таганцев. Русское уголовное право. Часть общая. Москва, 1994. Т.1. С. 121.

21 И.С. Самощенко, М.Х.Фарукшин. Ответственность по советскому законодательству. М.: 1971. С. 102-109.

Principiul *individualizării sau personificării*, ca principiu de bază de aplicare a sancțiunii juridice, se bazează pe faptul că aplicarea pedepselor similare față de diferite persoane care au comis aceleași infracțiuni ar fi nedreaptă, ca și aplicarea pedepsei similare față de persoanele care se caracterizează în același fel, dar au comis infracțiuni diferite conform gradului și caracterului de pericol.

Regula analogică, în opinia noastră, trebuie să se răsfrîngă și asupra încurajării. Totodată și măsura de încurajare sau pedeapsă poate avea influență diferită asupra diferitor oameni. La o persoană poate consolida comportamentul antisocial, iar asupra alteia poate avea o influență educativă puternică etc

Cu toate acestea, pe lângă limitele sancțiunii, legislatorul stabilește și partea inițială (de reper), în temeiul căreia instanța de judecată individualizează răspunderea, ținând cont de circumstanțele concrete ale infracțiunii comise și personalitatea celui vinovat. Aici putem menționa că mai întâi de toate, sancțiunea trebuie să fie adaptabilă, deci să permită adaptarea ei concretă la gradul de pericol al faptei și al făptuitorului. Această adaptare este rezultatul unui proces complex, căci ea cuprinde o serie de activități desfășurate de diferite organe după criterii și reguli determinate, conform faptei săvârșite și persoanei care a săvârșit-o, la care uneori se adaugă o serie de factori externi, dată fiind dimensiunea spațială și temporală a fenomenului juridic.²² În așa fel, stabilind sancțiunile alternative sau sancțiunile relativ — determinate cu un decalaj destul de mare dintre limitele ei superioară și inferioară, legislatorul oferă instanței de judecată posibilitatea reală de a individualiza pedeapsa în fiecare caz concret, adică la pronunțarea sentinței instanța este capabilă să țină cont de toate particularitățile circumstanțelor de comitere a infracțiunii și ale personalității persoanei vinovate, și astfel să asigure echitabilitatea pedepsei stabilite.

Tot la principiile de bază putem adăuga și *principiul interdicției dublei sancționări*. În baza acestui principiu, se interzice de a sancționa a doua oară aceeași persoană pentru aceeași faptă, deoarece cel ce a comis fapta ilegală de acum a suportat sancțiunea pentru fapta săvârșită. Nu am putut trece cu vederea acest principiu în primul rând, pentru că el este stabilit a reprezenta un drept fundamental al omului în instrumente ca Pactul internațional ONU asupra drepturilor civile și politice din 1966 care, în art. 14 alin. (7) prevede că „nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit din pricina unei infracțiuni pentru care a fost deja achitat sau condamnat printr-o hotărâre definitivă în conformitate cu legea și cu procedura penală a fiecărei țări.”²³ În mod asemănător, în art. 4 din Protocolul al 7-lea la Convenția Europeană a drepturilor omului prevede sub denumirea „Dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori” că nimeni nu poate fi urmărit sau pedepsit penal de către jurisdicțiile aceluiași stat pentru săvârșirea infracțiunii pentru care a fost

22 A. Corcenco. Răspunderea minorilor pentru săvârșirea contravențiilor administrative. Chișinău: Academia de Științe a Republicii Moldova, Institutul de Filosofie, Stat și Drept, 2005, p. 79.

23 Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966. Ratificat prin Hot. Parl. nr.217-XII din 28.07.90. Publicat în ediția oficială Tratatate internaționale, 1998, volumul 1, p.30.

deja achitat sau condamnat printr-o hotărâre definitivă conform legii și procedurii penale ale acestui stat.²⁴

Principiul răspunderii pentru fapta săvârșită cu vinovăție, ca principiu suplimentar de aplicare a sancțiunii juridice, înseamnă că persoana poate fi supusă răspunderii numai pentru acele acțiuni (inacțiuni) social-periculoase și consecințe social-periculoase survenite, în privința cărora este stabilită vinovăția sa.

Totodată, acest principiu presupune doar răspunderea personală, cu alte cuvinte, la răspundere poate fi trasă numai acea persoană care a comis fapta ilegală în calitate de executant sau a fost organizatorul ei, complicele ori instigatorul, răspunderea nu poate fi trecută asupra altor persoane (de pildă, părinți, tutori), cu excepțiile prevăzute expres lege (cum ar fi răspunderea părinților pentru copiii lor minori, în cadrul răspunderii civile delictuale).

Postulatul dreptului Romei Antice spune: „Nu există crimă și nici pedeapsă fără vină“ (*Nullum crimen, nulla poena sine culpa*). Fără vinovăție nu există infracțiune și persoana nu poate fi supusă răspunderii penale și pedepsei, indiferent de consecințele social-periculoase survenite ca urmare a acțiunilor (inacțiunilor) sale. Oricare abatere de la acest principiu poate avea ca urmare încălcarea legalității, poate condiționa soluționarea nedreaptă a problemei despre tipul și volumul răspunderii. „Doctrina despre vinovăție și gradul ei mai mare sau mai mic este un fel de barometru al dreptului penal“ — a menționat G. Felidshtein, subliniind rolul acestui institut al dreptului.²⁵ Subliniind importanța și complexitatea teoretică a stabilirii vinovăției persoanei care a comis fapta social-periculoasă, trebuie de menționat că stabilirea greșită a formelor și tipurilor vinovăției conduce la un număr mare de erori judiciare.

În dicționarele enciclopedice, etimologice, ale limbii române contemporane termenul „vinovăție“ este înțeles și ca faptă, și ca infracțiune, ca și cauză a lor, precum și răspunderea pentru ele etc.²⁶ În special, în Codul penal al RM definiția vinovăției lipsește.

În legislația procesual-penală termenul „vinovăție“ înseamnă prezența compoentei infracțiunii în fapta persoanei. Pe această concepție a vinovăției este bazat și principiul prezumției nevinovăției. Art. 21 din Constituție spune că, „Orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată pînă cînd vinovăția sa va fi dovedită în mod legal, în cursul unui proces judiciar public, în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării sale“.

În timpul de față în literatura juridică există mai multe concepțe ale vinovăției, dintre care putem specifica două principale: teoria de evaluare a vinovăției (normativă, etică); teoria psihologică a vinovăției.

În conformitate cu teoria de evaluare vinovăția persoanei pentru fapta comisă se reduce la caracteristica de evaluare (socială, morală, politică) dată de instanța de

24 Convenția pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale Nr. 1950 din 04.11.1950, Publicat: 30.12.1998 în *Tratate Internationales*. Nr. 1, Intrat în vigoare: 01.02.1998.

25 Г.С. Фельдштейн. *Природа умысла*. М.: 1989. С. 2.

26 <https://dexonline.ro/definitie/vinovatie> (vizitat 09.12.2016)

judecată, formulată în imputare. Astfel, în teoria de evaluare vinovăție se declară numită ba comportamentul reproșabil, ba evaluarea negativă a comportamentului, ba cumulul de particularități obiective ce caracterizează fapta și persoana care a comis-o, care merită acuzare juridică din partea instanței.²⁷ Neajunsul abordării de evaluare este posibilitatea extinderii nelimitate a abuzului judiciar, încălcărilor multiple ale legalității, care ar putea conduce la acuzarea persoanelor nevinovate și eliberarea de răspundere penală a persoanelor care au comis infracțiuni.

În științele juridice din țara noastră este răspândită teoria psihologică a vinovăției. În conformitate cu această concepție vinovăția este atitudinea psihologică a persoanei în formă de intenție și imprudență față de fapta social-periculoasă comisă, prevăzută de legea penală, și față de consecințele ei social-periculoase. În acest sens, vinovăția se examinează ca categorie psihologică liberă de influența aprecierilor politice, sociale și morale, care au tendință spre acuzarea obiectivă. Asemenea aprecieri sunt posibile numai în privința faptei în întregime.

În conformitate cu teoria psihologică a vinovăției, fiecare acțiune (inacțiune) social-periculoasă și ilegală care este imputată persoanei se consideră volitivă și conștientă. Vinovăția nu este pur și simplu atitudinea psihică sub formă de conștientizare a faptului și valorii lui sau previziune. Vinovăția este atitudinea exprimată în comiterea faptului conștientizat. Cu atât mai mult că, conștiința și voința nu există de sine stătător și pot fi examinate numai în unitatea procesului psihologic interior al vieții omului. De aceea, delimitarea lor este o condiție necesară pentru clarificarea conținutului și valorii vinovăției.

În psihologie voința este înțeleasă ca „procesul psihic de reglementare conștientă a actului de conduită îndreptat spre atingerea rezultatului prevăzut de subiect ca necesitate și posibilitate”.²⁸

Reglementarea volitivă a comportamentului este direcționarea conștientă a eforturilor mintale și fizice asupra atingerii scopului sau abținerea de la activitate. Datorită eforturilor volitive omul ține sub control comportamentul său, conduce acțiunile sale, își supune comportamentul cerințelor legale. În așa fel, vinovăția este determinată de activitatea conștiinței omului și voinței lui.

În dreptul penal forma de vinovăție este înțeleasă ca ceea ce exprimă legătura interioară și modul de organizare a interacțiunii conștiinței și voinței între ele, cât și cu condițiile externe.²⁹

Totodată diferite corelații dintre conștiință și voință la comiterea infracțiunii stau la baza împărțirii vinovăției în forme, iar în limitele unei și aceeași forme de vinovăție — în tipuri. Astfel, în conformitate cu art. 17, 18 ale Codului penal al RM,

27 М.Г. Миньковский, Б.Я. Петелин. О понятии вины и проблемах ее доказывания. Государство и право. 1992. № 5. С. 61.

28 М.И. Еникеев. Основы общей и юридической психологии. Учебник для вузов. М.: Юрист, 1996. С. 143.

29 Codul penal al Republicii Moldova, Nr. 985 din 18.04.2002. În Monitorul Oficial Nr. 72-74 din 14.04.2009.

poate fi recunoscută vinovată de comiterea infracțiunii numai persoana care a comis fapta social-periculoasă și ilegal-penală cu intenție sau imprudență. Valoarea juridică penală a formelor de vinovăție este diversă.

În primul rînd, forma vinovăției este limita care face deosebire dintre comportamentul ilegal și cel legal. În al doilea rînd, forma vinovăției determină calificarea infracțiunilor, răspunderea pentru care este diferențiată în lege în funcție de acest criteriu (omorul, cauzarea prejudiciului grav sau mai puțin grav etc. În al treilea rînd, aplicarea unor institute de drept penal (pregătirea, atentatul, complicitatea, recidiva) țin numai de forma intenționată a vinovăției. În al patrulea rînd, tipul intenției sau tipul imprudenței, fără a influența asupra calificării, poate servi criteriu important de individualizare a răspunderii penale și pedepsei. În al cincilea rînd, de formele vinovăției în mare parte depinde aplicarea instituției de eliberare a condamnaților de răspundere penală. În special, instituția eliberării condiționate înainte de termen are legătură strînsă cu categoriile infracțiunilor aflate în dependență de formele vinovăției.

În final, anume înțelegerea psihologică a vinovăției, restricționată prin formele determinate legislativ ale intenției și imprudenței, reprezintă un obstacol serios pentru imputarea obiectivă, în legătură cu ce oricare complicitate reală dar nevinovată la faptă, cît de grave urmări nu ar fi cauzat ea, nu poate fi examinată ca comitere a infracțiunii și servi temei pentru atragere la răspunderea penală.

De aceea, faptele oamenilor nu pot fi considerate reacție mecanică la mediul înconjurător. Situația concretă naște actul volitiv doar reflectîndu-se prin interesele, concepțiile, obiceiurile, particularitățile psihicului și alte lature individuale ale personalității.

Principiul *reglementării procesuale* ca unul din principiile suplimentare de aplicare a sancțiunii juridice este bazat pe necesitatea consolidării legislative a anumitor etape de realizare a sancțiunilor. Asemenea reglementare o realizează normele de drept procesual care în prezența anumitor fapte dau naștere raporturilor juridice procesuale.

Foarte important este rolul măsurilor de constrîngere procesuală pentru stabilirea, dezvoltarea și realizarea răspunderii juridice din momentul apariției și pînă la încetarea finală. Totodată reglementarea acestui proces asigură nu doar obiectivul indicat, deși el este principal, procedura de cercetare și soluționare a cauzelor contravenționale stabilită de legislație permite de a reacționa operativ la oricare fapt de încălcare a ordinii de drept.

Desigur că, forma procesuală destul de voluminoasă, complicată de examinare, iar în principal, de cercetare a unor încălcări evidente ale dreptului penal și administrativ, care nu prezintă pericol social sporit poate avea și un rol negativ. Deși complexitatea prea mare a formei procesuale este un neajuns, dar totuși mai mic decît lipsa totală a ei.

De asemenea, trebuie de ținut minte că această formă nu lucrează de sine stătător. Angajații organelor de jurisdicție ale statului sunt persoanele care execută toate acțiunile de procedură și, prin urmare, realizează normele procesuale.

Însă, cultura generală și juridică insuficientă, lipsa organizării științifice a muncii, repartizarea concretă a funcțiilor, suprasarcinile, dotarea insuficientă cu mijloace tehnice și alți factori pot conduce la faptul că mecanismul procesual-juridic nu funcționează sau acționează foarte lent și, prin urmare, forma procesuală se umple cu conținut prea încet.

Am inclus acest principiu la cele suplimentare pentru că se prezintă posibil de menționat că sancțiunile unor ramuri ale dreptului nu sunt reglementate procesual, de pildă în dreptul muncii sau în dreptul familiei.

În **concluzie**, putem menționa că aplicarea sancțiunii, ca formă specifică de realizare a dreptului, ocupă un loc esențial în mecanismul de reglementare juridică a raporturilor sociale, are o importanță mare pentru consolidarea legalității și ordinii de drept în stat. Pentru aceasta, principiile de aplicare a sancțiunilor ar oferi o caracteristică generalizată și, în așa fel, ar contribui la cunoașterea esenței și conținutului reglementării juridice a unor sau altor domenii din viața socială și activitatea de stat, ar ușura cunoașterea valorii sociale a dreptului. În majoritatea studiilor consacrate principiilor de aplicare a sancțiunilor, această problemă este cercetată, în principal, la nivel de ramură de drept. De aici, putem face concluzia că problema cu privire la sistemul principiilor de aplicare a sancțiunilor este dezvoltată insuficient. Despre acest lucru mărturisește și lipsa cercetărilor fundamentale, și diversitatea clasificărilor principiilor care au fost propuse în compartimentele monografiilor de ramură și literatura didactică dedicate lor.